
ראשית התישבותם של היהודים בברסלא במאה הי"ז

Author(s): ד. ב. ברילינג

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (כ"ב, חוברת א (תשי"ז), pp. 70-73

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70061007>

Accessed: 17/11/2011 07:59

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ראשית התישבותם של היהודים בברסלא במאה הי"ז

א

בספר הראשון על תולדות היהודים בשליזיה¹ שנכתב בידי פקיד הממשלה הפרוסי (הנוצרי) פ. א. צימרמן, על סמך חקירותיו בארכיונים של ברסלא, מסופר שהקיסר העניק בשנת 1630 לכמה יהודים זכות ישיבה בפרברי העיר הזאת וכי מועצת העיר ביקשה, ביזמת-היהא, שהיהודים האלה יעברו לגור בתוך חומותיה². ההיסטוריון היהודי הראשון של יהודי שליזיה, מ. בראן, הוסיף על כך ידיעות בדבר ויכוח שהתנהל בענין היהודים בין קבוצת בעלי מלאכה לבין אגודת הסוחרים במקום ואף ציטט החלטה משנת 1635, של מועצת העיר, המרשה בימי מלחמת שלושים השנה, ליהודים בודדים זרים לבוא "מזמן לזמן" העירה, "לטובת הכלל ומסיבות חשובות, אבל לא לשם ישיבת קבע"; לדבריו התיישב אבי משפחת קוה מפראג בברסלא בשנת 1655³. לאחר מכן עוד הרחיב את התיאור הזה מבלי להסתמך על מקורות חדשות ופירט את שמות הפרברים בהם התישבו היהודים בשנת 1630, על סמך אותה הפריבילגיה הקיסרית. דבריו של בראן שימשו יסוד לכל החוקרים שבאו אחריו⁵.

בשנות 1930–1938 חקרתי בארכיונים, העירוני והממשלתי, בברסלא ולא מצאתי כל זכר לאותה פריבילגיה קיסרית משנת 1630 ולהתישבותם בעקבותיה בפרברי העיר⁶. אם תעודה כזאת אמנם היתה לנגד עיניו של צימרמן, ודאי לא היה לה שימוש, כיון שבימי מלחמה מן הנמנע לשבת מחוץ לחומות העיר ללא הגנה, בדומה לפריבילגיה שניתנה בשנת 1625 ליהודים ספרדיים מהמבורג להתישב ולסתור בערים טרופאו ויגרנדורף בשליזיה העילית; איש לא השתמש בה מעולם והיא נשתמרה בארכיון רק כ"תעודת ביטוח" לשעת גירוש⁷.

בתעודות הארכיון העירוני בברסלא מימי מלחמת שלושים השנה, שבהן נזכרים יהודים, אין אלה אלא יהודים זרים באי-הירידים, שהעניו לבוא לעיר אף בימי חירום. כבר בשנת 1635, משעזבו החיילים השוודיים והזאכסיים את ה"דום-אינול" (אי-הכנסיה), התחילו יהודים בודדים להגיע לברסלא. המועצה העירונית טיפלה בבעיות שהתעוררו בקשר ליהודים האלה. ובה בשנה ב-5 במאי 1635 אסרה על היהודים למכור לזרים צעפים, מחוץ לימי הירידים⁸, ויומיים לאחר מכן הוציאה פקודה המגבילה את ימי הירידים המותרים

Friedrich Albert Zimmermann: Geschichte und Verfassung der Juden im Herzog- (1 Ludw. v Rönne u. thum Schlesien (ברסלא, 1791). חלק גדול של הספר, שהוא יקר-המציאות, מובא אצל: Heinr. Simon: Die früheren u. gegenwärtigen Verhältnisse der Juden in d. saemmtlichen Landesteilen des Preussischen Staates (ברסלא, 1843) ועל יחסו ליהודים עי' מ. פרוידנטאל, MGWJ 99 (1893) והלאה; מ. בראן, Geschichte der Gesellschaft der Brüder (ברסלא, 1800), עמ' 215–240.

(2) צימרמן 27; Rönne u. Simon, 223.

(3) בתוך Graetz-Jubelschrift (ברסלא, 1887), 219.

(4) בתוך Guttman-Festschrift (לייפציג, 1915), 226.

(5) י. ראבין, Vom Rechtskampf der Juden in Schlesien (ברסלא, 1927) 45 הערה 2; ד. וינריב, 1043, IV E. J.

(6) אמנם נזכר במקור אחר יהודי שגולד, לפי דבריו, בברסלא במחצית הראשונה של המאה הי"ז, הלא הוא המשומד, רופא-החצר של הצארים דניאל פון גאדן, שנהרג במוסקבה בשנת 1682. (עיין ש. אטינגר ב"ציון" שנה י"ח, 146, 1953, 148/9). לפי דעתי יש להתיחס בספקנות אל הידיעה הזאת; כנראה נסתרם שם המקום או הוחלף בשם דומה.

(7) י. קאסוטו, Zeitschrift für die Geschichte der Juden in der C.S.R., שנה I (1930/31), 82.

(8) ארכיון עירוני ברסלא (= א.ע.ב.) Bve A 77 עמ' 407 והלאה. הסעיפים 18 ו-21 של תקנות העסקים מיום 5.5.1635 שם, עמ' 412/3. אני מצטט לפי הסימון משנות השלושים, כשעבדתי בארכיונים של ברסלא.

ליהודים⁹. אמנם המועצה שמרה לעצמה את הזכות "להרשות בשעת הצורך, בימי המלחמה הנוכחית ולטובת העיר, ליהודי זה או אחר להיכנס העירה". משפט זה הוא שגרם לאי-הבנה בדבר זמן התישבותם הראשונה של היהודים בברסלא¹⁰. פירושו הנכון של המשפט הזה אינו אלא שיהודים היו רשאים לבקר בברסלא גם שלא בימי ירידים, על סמך רשיון מיוחד של המועצה.

הסעיף הזה, על מתן רשות כניסה ליהודים במקרים יוצאים מן הכלל, גרם התנגשות בין הסוחרים לבין קבוצות אחדות של בעלי מלאכה נוצריים. הסוחרים לא היו מעוניינים בבואם של מתחרים יהודים, הם השתדלו לצמצם את שהותם בעיר, ובמשפט הנ"ל ראו פתח לחדירתם הבלתי-חוקית והבלתי-רצויה. לעומת זאת היו בעלי מלאכה במקצועות מסוימים, כגון עושי מחטים, סיכות, מסרקות, כובעים, צבעי אריגים ועוד, מעוניינים להקל על בואם של היהודים הזרים, כי תלויים היו בהזמנותיהם ובקניותיהם. כאשר הגישו ראשי אגודת הסוחרים, שני ימים אחרי כן (9 במאי), מחאה נגד "הפקודה הזאת שהיא לטובת היהודים"¹¹, נתקלו בהתנגדות מצד אגודות בעלי המלאכה הנ"ל. נציגיהן ביקשו, בנובמבר 1635, מהמועצה שתיתן ליהודים "העוסקים במסחר" רשות לבקר בברסלא אף בימים "שבין הירידים"¹².

גם בויכוח זה מדובר אך ורק על יהודים זרים באי הירידים ועל מתן רשות להם, במקרים יוצאים מן הכלל, לשהות בעיר זמן מוגבל גם בימים שבין הירידים. בויכוח הזה ובתעודות אין זכר לרשות התישבות ליהודים. התישבותם המחודשת בברסלא חלה לא בימי מלחמת שלושים השנה, אלא כעשרים שנה אחרי הויכוח הזה ואחרי הפקודה הנ"ל; קרוב למאתים שנה אחרי גירושם מן העיר בשנת 1453.

ב

התישבות היהודים בברסלא במאה הי"ז נתאפשרה מתוך לחץ האינטרסים הכלכליים של השלטונות הקיסריים, על אף התנגדותם של העירוניים: הסוחרים ובעלי המלאכה כאחד.

התחלת הישוב היהודי החדש בברסלא קשורה בפעולת המיטבעה הקיסרית בעיר זו ובקשייה של המיטבעה להשיג אחרי מלחמת שלושים השנה, את החומר הגלמי, הכסף, הדרוש ליציקתן של המטבעות. כבר במאה הט"ז ובתחילת המאה הי"ז נעזרה המיטבעה בספקים יהודיים, אך הללו לא יכלו להחזיק מעמד, מחמת סירובה העקשני של העיר להרשות את ישיבתם בתוכה¹³. משתתגברה והתחזקה אחרי המלחמה, השפעת השלטונות המרכזיים, חל שינוי גם ביחס ליהודים שבשירות המיטבעה הקיסרית.

בשנת 1687 ציינו ראשי אגודת הסוחרים בברסלא כי מתן רשות ההתישבות ליהודים בעיר, בניגוד לחוק, "לפני שלושים שנה, גרם נזק רב לאזרחי העיר"¹⁴. התאריך הזה — שנת 1657 — מתאים לעובדות. אחרי מלחמת שלושים השנה הורגש גם בשליזיה מחסור בכסף ובזהב, וחוכר המיטבעה גיאורג רייכרט¹⁵,

(9) שם A Bve 67 עמ' 617—620. הפקודה מיום 7.5.1635 הובאה כמה פעמים לתשומת לב התושבים (16.11.1637; 10.3.1649; 20.10.1670), היא נשארה בתקפה עד שנת 1702. (י. ראבין שם, 74). רשימת הירידים ו"ימים המותרים ליהודים" עיין 120, (1952) *Journal of Jewish Studies*, III; *Mitteilungen der Gesellschaft für juedische Familien-Forschung* 24 (1930) 315.

(10) מ. בראן כותב ב" *Guttman-Festschrift*, עמ' 226, שבשנת 1635 "ישבו יהודים זמנית אפילו בתוך העיר ברסלא". אולם "זמנית" זו. א. לזמן מוגבל, ישבו בעיר כל היהודים הזרים שבאו אליה בזמן הירידים או לרגל עסקיהם, גם לפני שנת 1635 וגם אחריה.

(11) א. ע. ב., *Rep-Scheinig* מס' 676.

(12) א. ע. ב., *Rep. Klose NNN* 478, "בקשת ששת הצונפטים בענין היהודים, לא להוציאם לגמרי מן העיר". בראן, *Graetz-Jubelschrift*, עמ' 219, הביא כמה פסקאות מהבקשה הזאת.

(13) מ. בראן, *Geschichte der Juden in Schlesien*, חוב' ה' (ברסלא 1910), 153; ברילינג, *Jahr-buch der Gesellschaft für die Geschichte der Juden in der C.S.R.* כרך ז' (1935), 387—398.

(14) תלונת האזרחים, הסוחרים ובעלי המלאכה, מיום 22.3.1687, א. ע. ב. 72 *A Bve* עמ' 100 א. המספר "שלושים שנה" המשמש לקביעת זמן התחלת ההתישבות היהודית בברסלא נזכר כמה פעמים (שם 100 ב, 101 ב).

(15) על רייכרט ועל זמנו ראה: F. Friedensburg: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*

הודיע לקאמרה הברסלאית על הקשיים הגדולים בהשגתם. הקאמרה יעצה לו (בשנת 1651) לפנות אל ספקים, נוצרים או יהודים¹⁶. החוכר, שחיכה כנראה לעצה כזאת, התקשר עם היהודי צאחאריאס לאצארוס, והלה נתמנה בערך בשנת 1656 לספק רשמי של המיטבעה הקיסרית בברסלא. (הוא נזכר לראשונה במכתבו של רייכרט אל הקאמרה מיום 25.9.1656)¹⁷.

פנקסי המיטבעה מהשנים 1656 ו-1659 שנשמרו^{17א}, מעידים שהוא היה באותן השנים אחד הספקים העיקריים. ביחד עם ספקים יהודיים אחרים סיפק צאחאריאס בשנים הנ"ל כמעט חמשים אחוז מכלל הכסף שנרכש לצרכי המיטבעה. הפנקסים מהשנים האחרות ועד מותו בשנת 1686¹⁸, לא נשמרו, אך נראה שהנהלת המיטבעה היתה מרוצה מעבודתו, שכן עבר תפקידו אל בנו אלעזר (לאצארוס צאחאריאס), שהמשיך אף הוא לשמש ספק רשמי של המיטבעה.

צאחאריאס לאצארוס (זרח בן אלעזר הלוי) היה בן קהילת נאחוד בבוהימיה¹⁹. אחר שהתחיל לעבוד כספק המיטבעה בברסלא, השתקע בעיר והעביר לכאן גם את משפחתו²⁰, על אף ההתנגדות של המועצה והעירוניים²¹. בחסות המיטבעה הרגיש את עצמו בטוח עד שוויתר אחרי שריפת ביתו בנאחוד בשנת 1663, על הזכות לבנותו מחדש. בביתו נקבע "מגין" שהיה בית התפילה הקבוע הראשון בעיר אחרי הגירוש, והתקיים עד שנת 1938.

בספרות ההיסטורית לא נזכר שמו של האיש הזה, שייסד את קהילת ברסלא החדשה. רק בנו לאצארוס (אלעזר), שירש את תפקידו ותוארו, וכן את זכות הישיבה בעיר, נזכר אצל בראן, אלא שזוהה בטעות עם לאצארוס הירשל מווינא²³.

ג

התישבות היהודים בפרברי העיר ברסלא התחילה רק אחרי התישבותם בעיר עצמה. הפרברים היו

(= Cod. dipl. Sil. vol. XIX) (ברסלא 1899), 98—100. מכתביו של מנהל המיטבעה הקיסרית בברסלא מיום 26.6.1651 ; 16.8.1651 ; 10.11.1651 נמצאים בארכיון הממשלתי בברסלא Rep. 16 I, 6 d.

16) שם, מכתב הקאמרה מיום 2.11.1651.²¹

17) שם. במכתבו של רייכרט מיום 25.9.1656 נזכר בשם: "Zacharias Lazarus Müntzlieferant".

17א) פנקס הקניות של המיטבעה משנת 1656 (החל מיום 1.10.1656) נמצא בארכיון הממשלתי.

Rep. 16 I Nr. 7 vol. VII. הפנקס משנת 1659 (אוקטובר—נובמבר) נמצא שם, Rep. 13 AA 54 e.

18) בפנקס של בית הקברות בקרוטושין נרשם במס' 85: זרח מברסלא תמ"ו ובמס. 240 נרשם: אשה גיטל אלמנת ר' זרח מברסלא תמ"ט. התיבה "הלוי" נשמטה כנראה כשהועתקו הרשימות הישנות לתוך הפנקס הזה. כבר בשנת 1749 נטמנו בני משפחת צאחאריאס בקרוטושין, ולא בדיהרנפורט הקרובה ממנה. עיין בראן, Jahrbuch für Unterhaltung und Belehrung שנה 46 (ברסלא 1898), עמ' 89 הע' 26.

19) ט. יעקובוביץ ב-Jahrbuch d. Gesellschaft f. d. Geschichte der Juden in der C.S.R. (פראג 1938), 281, 287, 302.

20) בנאחוד נשאר בנו יצחק, שהיה ש"ץ ונאמן הקהילה (בשנת 1687) ואח"כ פרנס הקהילה ונקרא "איזאק צאחאריאס שולצינגר" (יעקובוביץ, שם 287, 305). נכדו של זרח הלוי מברסלא נזכר בשנת 1689 בקרעמז'יר בשם: "יוסף בן לאזר סג"ל מברסלוי". עיין: Ad. Frankl-Gruen, Geschichte der Juden in Kremsier, חלק א' (ברסלא 1896) עמ' 110 הע' 2.

21) משנות 1652—1659 לא נשתמרו הפנקסים של אגודות הסוחרים, אבל אפשר ללמוד על עמדתם, לפי התנגדותם במקרים דומים, בסוף המאה ה"ז, כגון נסיונו של יהודי-החצר ווירטהיימר מוינא לקבל היתר ישיבה בברסלא. עי' ד. קויפמן, S. Wertheimer u. seine Kinder (וינא 1888) עמ' 21 הע' 5, וגם א. ע. ב., Bve A 78, 212—217 ובמקומות אחרים.

22) לתולדות בית הכנסת הזה, שהיה אחד מבתי הכנסת הישנים בברסלא, אקדיש מאמר מיוחד. ועיין מה שכתבתי ZGJD 7 (1937), 110/11.

23) בראן לא ידע כנראה שלאצארוס צאחאריאס היה לוי וזיהה אותו בטעות (Graetz-Jubelschrift עמ' 238 הע' 2) עם "אלעזר מפיוזנוג", הוא אלעזר בן צבי הירש מוינא. בעקבותיו של בראן הלכו חוקרים אחרים: מ. גרונאוואלד, S. Oppenheimer und sein Kreis (וינא 1913), 266 הע' 4 ; ז. שטרן, The Court-Jew (פילאדלפיה 1950) 218.

כפרים קטנים, מחוץ לחומות העיר, רכושם של מוסדות דתיים נוצריים (מנזרים) ונתונים למרותם. בימי מלחמת שלושים השנה היתה הישיבה בכפרים האלה כרוכה בסכנת נפשות²⁴, ורק זמן רב אחרי גמר המלחמה נפתחה אפשרות לחיות ולהתפרנס בהם. בעלי הכפרים, שהיו חריבים וריקים מאדם, קיבלו בזרועות פתוחות מתישבים חדשים, ובכללם גם יהודים, היכולים לשלם מיסים ולתרום לפיתוחם של המקומות האלה. הידיעה הראשונה על הימצאם של יהודים בפרברי העיר היא משנת 1667 — עשר שנים אחרי התישבות היהודי הראשון הנ"ל בברסלא. אגודת הקצבים מתאוננת אותה שנה (9.7.1667)²⁵ על שני קצבים יהודיים היושבים בפרברי העיר, האחד מהם באחוזה ע"ש מתיאס הקדוש והאחר באחוזה על שם וינצנץ הקדוש. שני היהודים האלה מתוארים כמתחרים מסוכנים, המסיגים את גבולם של בעלי המלאכה העירוניים המאוגדים, — בניגוד לחוק. תאריך הקובלנה מתאים למסורת שנשמרה במאה הי"ח באחת המשפחות היהודיות הוותיקות בפרברי ברסלא, בני משפחת קוה הלוי מפראג. לפי מסורת זו השתקע אבי הענף הברסלאי של המשפחה, משה אברהם קוה, בשנת 1665 בתחום שיפוטה של אחוזת מתיאס הנ"ל²⁶. תלונותיהם הרבות של העירוניים בברסלא על ישיבתם ומסחרם של היהודים בפרברי העיר היו ללא הועיל. שלטונות הפרברים לא הגבילו את פעילותם הכלכלית של היהודים ומספרם של היהודים בפרברי העיר הלך וגדל²⁷. הקהלות שנוסדו בפרברים אף הוכרו רשמית על ידי השלטונות המקומיים, בניגוד לקהילה בעיר, עוהכרה רשמית רק אחרי כיבוש העיר על ידי הפרוסים בשנת 1744²⁸.

- 24) על המצב הבטחוני בפרברים בתקופה הזאת עיי' P. Dittich: Die Besitzungen u. wirt- schaftlichen Verhaeltnisse des Mathiasstifts in: Festschrift des Kgl. Mathiasgymnasiums zur Jahrhundertfeier 1811—1911 (ברסלא 1911) עמ' 51.
- 25) ארכ. ממשלתי בר. Rep. F. Breslau III 23 d 88 ב. גם בספרו של י. ראבין: Vom Rechtskampf der Juden in Scslesien עמ' 64 נזכרים ה"מפריעים הבלתי מאורגנים" בפרברי העיר ובמיוחד הקצבים היהודים המתחרים.
- 26) בראן, Graetz-Jubelschrift עמ' 220. ברשימת יהודי ברסלא משנת 1696 נזכר אברהם משה קוה מפראג כתושב הפרבר "אלבינג" לפני האודרטור, עיי' האודרטור, עיי' Mitteilungen d. Gesellschaft für Jüdische Familien-Forschung 33 (1933) עמ' 527, מס' 113.
- 27) לפי רשימת היהודים בפרברי ברסלא משנת 1706, שהעתקתי בזמנו מארכיון קהילת צילץ (תיק מס' 287) נמצאו אז 24 איש על המגרש "אילף ברעטען", 84 איש באחוזה מאתיאס 48 איש באחוזה וינצנץ. רשימת היהודים שגרו בשנת 1696 לפני "האודרטור", א. ע. ב. NNN456 (ההעתיקה ב: Bve A 75 87 ב.). — רשימת היהודים שישבו ב"אילף ברעטין", א. ע. ב. Bve A 75 87 ב. — בשנת 1685 נזכר יהודי אחר שגר לפני "הניקלאטור", ובשנת 1696 יהודים שגרו בכפרים "הדאין" ו"נוידורף" לפני חומות העיר: Mitteilungen der Gesellschaft... חוב' 28 (1931) עמ' 413, מס' 145; חוב' 33 (1933) עמ' 525 מס' 79, 84, 87. — בתי הכנסת בפרברים האלה "על האלבינג" (שטח האחוזה ע"ש מאטיאס וע"ש וינצנץ) נזכרים כבר בשנת 1677. א. ע. ב. Bve A 69 עמ' 685/686.
- 28) הרב הראשון בברסלא, ברוך ויזל-גומפרץ, לא כיהן בעיר, אלא ב"אלבינג" בכפר ע"ש וינצנץ (בראן Guttman-Festschrift, עמ' 236) ובכפר ע"ש מאטיאס. בחירתו נתאשרה ע"י הפריילאט של המנזר ע"ש מאטיאס, בעל הכפר (בראן, Graetz-Jubelschrift, עמ' 240). רק בשנת 1744 (שם עמ' 246) נתמנה רב בעיר ברסלא ע"י המלך הפרוסי.